

Branko Šuštar*

Zgodovinski razvoj poučevanja s slikami: slovenske izkušnje

Historical development of teaching with illustration: Slovenian experiences

Izvleček

Prispevek predstavlja nekatere vidike pedagoške razprave o poučevanju s slikami v slovenskih deželah od srede 19. do sredine 20. stoletja. Pedagoške revije so pisale o vprašanjih povezanih z ilustracijami v učbenikih in z uporabo učnih slik. Tudi teme o pisanju in likovnem pouku so bile zanimive za bralce listov *Učiteljski tovariš* (ust. 1861) in *Popotnik* (ust. 1880) in drugega pedagoškega tiska. Nekatera poročila v časopisju lahko povežemo s primerki iz zbirk v Slovenskem šolskem muzeju v Ljubljani.

Abstract

The contribution represents some aspects of pedagogical discussion about teaching with illustration in Slovenian lands from mid-19th century to the mid-20th century. Pedagogical journals wrote about questions connected to illustrations in textbooks and the use of wall paintings (learning images). The theme about writing and art education was also interesting for readers of journals *Učiteljski tovariš* (Teacher's Comrade, est. 1861), *Popotnik* (Traveller, est. 1880) and other pedagogical press. Some reports in journals can be linked to some specimens in collections of Slovenian School Museum in Ljubljana.

Mallarya. Te mallarya razvessele te oči inu cirajo te hiše.¹

Slika. Slike razveselijo oči in krasijo hiše.

Orbis pictus J. Amos Comenius

Podobe, ilustracije in slike v šoli so privlačna tema tako za znanstvena srečanja kot za razstave, kakor nam kažejo mednarodne izkušnje raziskovanj zgodovine šolstva (npr. konferenca ISCHE leta 1998),² bienalnih simpozijev šolskih muzejev (Rouen

* Branko Šuštar, dr. zgod., muzejski svetnik, Slovenski šolski muzej, Ljubljana, e-pošta: branko.sustar@guest.arnes.si

1 Ivan Lah, Pater Hipolit in njegov "Orbis pictus", *Popotnik*, Ljubljana 1917, str. 61–62.

2 The Challenge of the Visual in the History of Education, ISCHE 1998, Kortrijk, Belgium; *Paedagogica Historica: International Journal of the History of Education: The History of Education and the Challenge of the Visual*, 2000, 36, št. 1.

leta 2009) s predstavitevijo številnih tem povezanih z vizualizacijo pouka in takšnih zbirk v posameznih muzejih, tamkajšnje razstave na temo videti in vedeti (*Voir/Savoir – See/Know*),³ in ne nazadnje tudi maja 2013 odprta razstava o slovenski slikanici v našem muzeju.⁴ Zanimiva tema uporabe slik pri pouku, ki odpira tudi različna vprašanja terminologije, pri nas ni podrobneje raziskana, še največ pozornosti so bili deležni učbeniki za začetni pouk.⁵ Predstavitev nekaterih slovenskih začetkov poučevanja s slikami in opozorila na posamezne korake tega razvoja predstavlja prispevek predvsem na osnovi drobnih omemb te teme v tiskanih virih in literaturi.

»Da bi otroci vse razumeli, kar bero, ni zadosti, če se jim le razlaga, otroci hočejo vse videti,« je pisala revija 'Šolski prijatelj' leta 1854. Zato so v učilnici potrebovali podobe živali, rastlin, ali pa je moral vse to učitelj narisati na tablo. »Tako pridobe učenci veselje do šole.« Tudi križ in slika cesarja sta sodili v učilnico kot jo je s prispevki šolarjev in šolskih dobrotnikov opremil učitelj sredi 19. stoletja.⁶ Tedaj v naših šolah ni bilo veliko učil in slik. Še do 1870 so po naših osnovnih šolah učili v glavnem le verouk, branje, pisanje in računanje, ter pri tem niso potrebovali veliko učnih pripomočkov. Z novo šolsko zakonodajo 1869/70 so tudi v osnovni šoli pri nas bolj upoštevali nazorni (kazalni) pouk in poučevali realije (prirodopis, zemljepis, zgodovino). Vsaka šola je morala imeti primerna učila (učne pripomočke), mdr. stenske slike in zemljevide.⁷

A že pred temi uradnimi spodbudami je pouk s slikami imel svojo predzgodovino. Ta pregled le kratko opozarja na posamezne značilnosti poučevanja s slikami (s primeri iz pedagoške periodike⁸). Pedagoški tisk je objavljal prispevke povezane z ilustracijami v učbenikih in uporabo stenskih slik. Teme poučevanja s slikami so bile zanimive tudi za bralce pedagoških revij 'Šolski prijatelj' (Celovec 1854–1857), 'Učiteljski tovariš' (Ljubljana 1861–1941), 'Slovenski učitelj' (Maribor 1872–1877) in 'Popotnik' (Celje/Maribor od 1880) prav tako pa uporaba fotografij in razglednic kot učnih pripomočkov. Na Slovenskem je pedagoški razvoj do 1918 večinoma potekal v avstrijskem šolskem okviru, s posebnosti deželne šolske zakonodaje in deželni razmer, za Prekmurje pa je veljala ogrska šolska zakonodaja. Na dostopnost šolanja je

3 Image et pédagogie / Pictures and teaching : international perspectives / 13th International Symposium of Museums of Education and Collections of School Heritage (Rouen, 1st-4th July 2009); INRP and the National Museum of Education. Prim: B. Šuštar, Slike in poučevanje: mednarodne perspektive - 13. mednarodni simpozij šolskih muzejev in zgodovinski zbirk, Rouen (Francija), 2009, Šolska kronika 2010, št. 1, str. 187–198.

4 Polona Koželj, Anton Arko, Slikanica – moja prva knjiga, Razstava o slovenski slikanici, Ljubljana: Slovenski šolski muzej, 2013.

5 Ivan Andoljšek, Naš začetni bralni pouk in učbeniki zanj, I–III., Ljubljana, 1960–1978. - Marjan Marinšek (s sodel. Tatjane Hojan), Moje prvo berilo, Velenje 2000.

6 Šolski prijatelj 1854, str. 202–203.

7 Učiteljski tovariš (UT) 1871, str. 86–89.

8 Tatjana Hojan, Kaj bereta slovenski učitelj in učenec: pedagoški in mladinski listi na Slovenskem v 20. stoletju (Razstavni katalog; 69) Ljubljana : Slovenski šolski muzej, 1999.

NOVI KLUGH ali TABLA SA BRANJE, inu PIŠANJE.										
Ime Jesus		i	i	I	y	j		y	Y	I
Angel		a	a	A						A
Ohu		o	o	O						O
Ura		u	u	U	v	l				U
Elefant		e	e	E	ae	oe				E
Bekhal		b	Bo	bi	bu	ba	be	wo	W	B
Detela		d	De	du	di	da	do			D
Figa		f	Fi	fa	fu	fe	fo	phi		F
Goled		g	Go	gi	gu	ga	ge			G
Hijša		h	He	ha	he	hu	ag			H
Iden		j	Je	jo	ja	ji	ju			J
Kosa		k	Ke	ke	ku	ki	ka	cC	qQ	K
Luna		l	Lu	li	lu	le				L
Misa		m	Mi	me	mu	ma	me			M
Noga		n	No	ni	na	ne	na			N

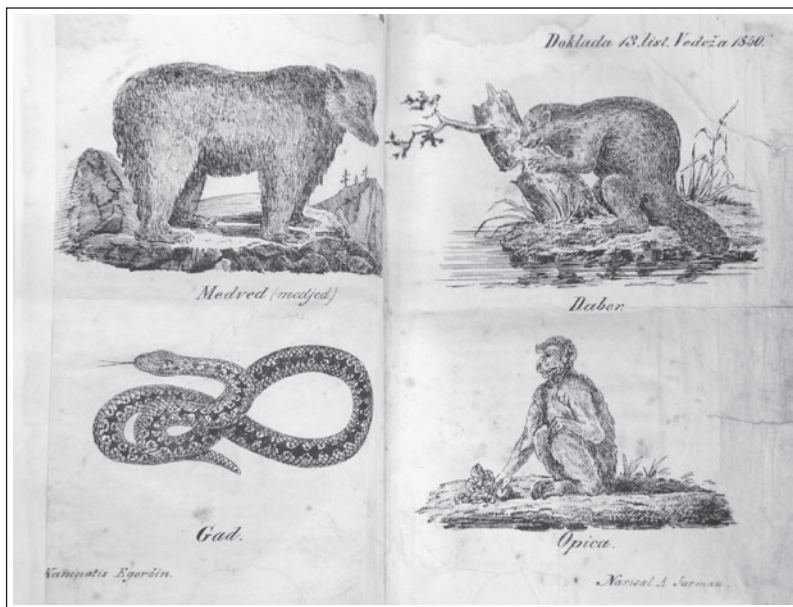
Stenska slika za učenje branja in pisanja (Peter Budin, *Novi kluzh ali Tabla sa branje inu pisanje*, Zgonik pri Trstu) 1808. SŠM.

vplival tudi učni jezik osnovnih šol, ki ni vsem slovenskim otrokom omogočal pouk v materinščini. Tako je bilo v 19. in v začetku 20. stoletja jezikovno vprašanje eno od temeljnih vprašanj šolstva v slovenskih deželah.⁹

Kot so že srednjeveške cerkvene freske s svetopisemsko motiviko kot 'biblia pauperum' tudi pri nas poučevale preprosto ljudstvo s sliko, tako sodobne informacije spremljajo likovna sporočila od tiskanih medijev do kina, TV in računalnika: povsod se izražamo s podobami. V šolstvu se zavedamo pomena učenja s slikami vsaj od znamenitega dela Comeniusa *Orbis pictus* (Svet v podobah) s »slikano abecedo«, katere prevod v slovenščino je okoli leta 1715 pripravil kapucin p. Hipolit v Novem mestu, a do natisa tedaj ni prišlo.¹⁰ Že osnovnošolski pouk, uveden kot obvezna javna šola v Habsburški monarhiji (in tudi v slovenskih deželah) leta 1774 v času cesarice Marije Terezije, je poznal za skupinski pouk branja in pisanja stenske učne »tabele, na katerih so vse reči v pravem redu in razločnosti.« Na takšnih **abecednih tablicah** so bile tudi slike posameznih predmetov (»tem pojmom slične podobice«), kot npr. na znamenitem Budinovem *Novem kluzhu ali tabli sa branje inu pisanje* iz leta 1808. Do tedaj ni

9 Slovenska novejša zgodovina 1848–1992 Ljubljana: Mladinska knjiga: Inštitut za novejšo zgodovino, 2005, str. 17–19, 178–179; Maja Žvanut, Slovenski jezik: Identiteta in simbol / Slovene language: Identity and Symbol, Kratka zgodovina Slovencev / A short history of Slovene, Ljubljana 2007.

10 Popotnik, 1900, str. 156–158; Angeljček, Ljubljana 1887/88, I, str. 42.

Ilustracije v otroške reviji Vedež, 1850. (Vedež, 13, 1850, ilustrator A. Jurman)

bilo v navadi, da je slovenski abecednik ilustriran.¹¹ Razmah osnovnošolskega poučevanja s slikami je pri nas prinesla šele zadnja tretjina 19. stoletja, čas po uveljavitvi tretje državne osnovnošolske zakonodaje v avstrijskem delu Habsburške monarhije.

Prej kot v učbenikih so slike olepšale besedilo v slovenskem mladinskem tisku. Prvo slovensko otroško revijo **Vedež** (1848–1850) so v zadnjih dveh letnikih krasile priložene podobe živali, delo domačega risarja. Tedaj so bili v knjigarnah na voljo tudi **abecedniki** z različnimi slikami, a le za domači pouk, saj po mnenju pedagogov »za javni šolski pouk« te podobe niso bile primerne.¹² Za pouk abecede je pedagoški časopis 1864 učiteljem svetoval prvošolce učiti črk s slikami ali predmeti, ki se začenjali z isto črko: npr. h - hlev, hlače, hlaçon, hrast. Med nasveti učiteljem, naj bo njihov pouk pester, ... da bi otroci radi obiskovali šolo pa so 1856 predlagali, naj učitelj na koncu pouka razveseli učence in jim pokaže kakšne lepe slike iz sv. pisma ali iz narave.¹³

Knjige s slikami so bile pri nas predvsem nemške, namenjene mladini za zabavo, ne toliko za poduk, leta 1868 pa so poročali o hrvaški knjižici za mladino s slikami.¹⁴ Prav pisec poročila Ivan Tomšič je leta 1869 izdal prvo podobno slovensko knjigo

11 Lj. Stiasny, Črkovanje na slovenskih šolah, UT 1891, str. 276–278; T. Hojan, Novi kluzh ali tabla sa branje inu pisanje, Sodobna pedagogika 1975, str. 62–63.

12 Vedež, Ljubljana 1849, str. 48, 208; Šolski prijatelj 1852, str. 58–60.

13 UT 1864, str. 289, 364; Drobtnice, Celovec 1869, str. 283.

14 Drobtnice, Celovec 1856, str. 224–227; Naravoslovni Abecedar / ABC-Bilderbuch für brave Kinder / »Slikovana početnica za pomnljivu dečicu«, UT 1868, str. 61.

*Prvi slovenski abecednik z barvnimi ilustracijami.
(Ivan Tomšič, ABC v podobah in besedi, 1869)*

(abecednik s slikami v barvah, a za domači pouk).¹⁵ Kmalu je slovenski pedagoški časopis podvomil v pravilnost nasprotovanja risbam in slikam v abecednikih in berilih. Saj s sliko postane vsebina pouka otrokom bolj zanimiva in jasna kakor le pri sami razlagi.¹⁶ Že sredi 19. stoletja jim je bilo – kot poroča 1852 zgledni učitelj Peter Musi za šolo v Šoštanju – poučevanje s podobami le nadomestilo za pouk ob predmetih (ali njihovih modelih) iz narave. Primerne so bile lepe in živahne 'slike ali podobe', ki so točno in natančno predstavile predmet ter bile hkrati нравno primerne otrokom.¹⁷ Kadar učitelj ni imel primernih slik je pri pouku uporabljal opisovanje s prisposodobami (primerjavami). Še četrto stoletje kasneje so svetovali učitelju, ki ni imel primerne slike, naj primerja npr. tigra z mačko, krokodila pa z martinčkom.¹⁸

Pri poučevanju so se učenci srečali s slikami tudi na platnicah **zvezkov**, ki so imeli na platnicah podobo kakšnega kraja ali cerkve, ali pa kakšno drugo primerno sliko. S slikami (risbami) so se učenci srečali tudi pri **cerkvenih podobnicah**,¹⁹ pri **senčnih slikah** v knjigah ali reviji. Skoraj vsaka številka **revije za otroke Vertec** (izhajal

15 Ivan Tomšič, ABC v podobah in besedi, Ljubljana: J. Giontini 1869.

16 UT 1878, str. 74.

17 Šolski prijatelj, 1852, str. 58–60.

18 Šolski prijatelj 1852, str. 81–84. – UT 1878, str. 74.

19 UT 1864, str. 321; 1870, str. 315–319. – Šolski prijatelj 1852, str. 120, 154.

1871–1945) je imela »podobo kake živali« in razumljiv opis, kar je vzbujalo otrokom veselje do narave. Slike in besedila v reviji so bila primerna tudi za šolski pouk.²⁰

Zakonodaja 1870 in učila (stenske slike). Od uveljavitve nove šolske zakonodaje 1869/1870 se je z nazornostjo poučevanja in novimi realističnimi predmeti (realije: prirodopis, zemljepis, zgodovina) povečala zahteva po primernih učnih sredstvih.²¹ Učni in šolski redi iz leta 1870 (§ 70, 71) je določal, da mora imeti šola potrebne učne pripomočke, mdr. tudi zemljevide, zgledne predloge za pouk risanja in »**podobe za kazalni pouk**«. Osnovne šole v osrednji Sloveniji so bile tedaj zelo slabo opremljene. Nekatere šole še 14 let od nove zakonodaje niso imele vseh učil:²² celo dobrih abecednih tabel ni bilo leta 1870 na vsaki šoli, niti za pouk pisanja potrebnih vsaj dveh stenskih slik/tabel (za lep opis, za pisanje). Za pouk **prirodopisja** je imelo največ šol na Kranjskem sicer pomanjkljive »Stangenbergerjeve table/slike«, ki jih je šolam kupila dežela z denarjem ljubljanske hranilnice.²³ Čeprav so knjigarne prodajale tako nemške kot slovenske prirodopisne podobe, jih po šolah skoraj ni bilo. Tudi učil za **pouk risanja** ni bilo na šolah. Še najbolj so bile šole opremljene z zemljevidi, precej dobro tudi z učnimi pripomočki za **kmetijski pouk** (mnogim šolam podarjene Hartingerjeve gospodarske podobe, 40 tabel s slovenskimi napisi²⁴). Že 1867 so šole dobile kot cesarjevo darilo **slike o kmetijstvu iz založbe Hartinger & Sohn** na Dunaju.²⁵ Pojasnila k slikam so na pobudo naše kmetijske družbe prevedli v slovenščino, kar je pouk v kmetijstvu zelo pospešilo, čeprav so bile slike premajhne. Zakonodaja o skrbi za zdravje v šolah (1875) je tudi predpisovala kakšna morajo biti učila, mdr. tudi stenske ('učne') table/slike – da bodo varovale vid, imele pravo razmerje med svetlobo in senco, bile jasne in z živimi barvami, v pravilnem razmerju stvari in ne s preveč podrobnostmi, da si ne kvarijo vida.²⁶

»Nauk brez kazalnega pouka je zares prava šolska muka!«²⁷

Kazalni ali nazorni pouk (nem. Anschauungsunterricht) temelji na Komen-skem in njegovem imenitnem delu »Orbis pictus« in uči otroka ogledovati, opazovati in primerjati. **Kazalni pouk** je pomenil pouk na *kazalen način*, nazorno, s predmetom, modelom ali z ilustracijo, tudi z opisom in primerjavo, saj si otrok lahko zapomni to, kar razume. »Otroku pokazati stvar je več, kot pojasnitev z besedami«. ²⁸ Toda dobre podobe za prirodopis so bile drage, včasih sestavljene iz več slik, da je bilo »učenčevo oko vse zbegano in raztreseno«. Najboljša za učitelja je bila knjiga s podobami in nje-

20 UT 1867, str. 239 (V Pragi); 1875, str. 196–197.

21 UT 1882, str. 227–230.

22 UT 1878, str. 266–267; 1884, str. 250.

23 UT 1871, str. 86–89.

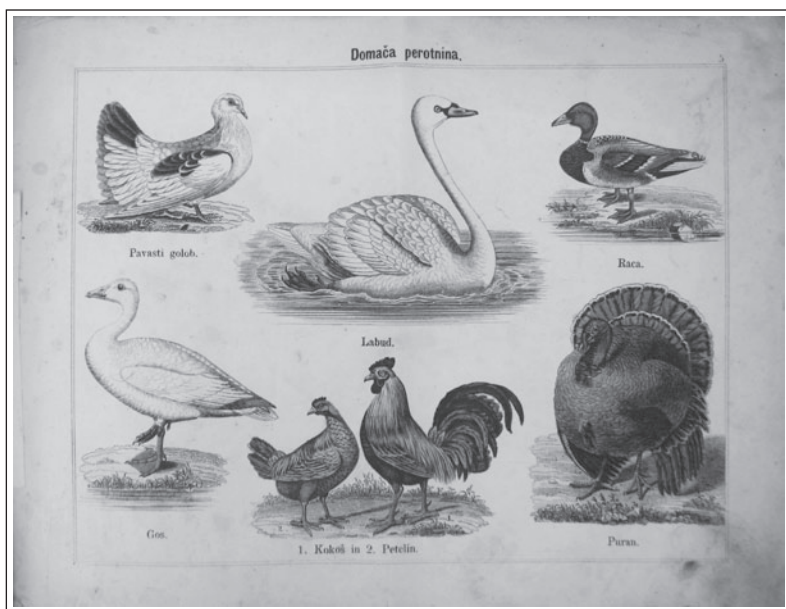
24 Slovenski učitelj 1873, str. 368–371; 1879, str. 269.

25 UT 1869, str. 15; 1879, str. 318–319.

26 UT 1867, str. 22–25, 207–208; 1875, str. 375; 1882, str. 227–230.

27 UT 1871, str. 125–126.

28 Popotnik, 1900, str. 156; Slovenski učitelj 1875, str. 373–374; UT 1874, str. 19–21, 51–52, 89–90.

*Učbenik z barvnimi ilustracijami v prilogi.
(Ivan Tomšič, Prirodoslovje v podobah, 1869)*

govo spretno risanje na tablo, kar nato učenci »na svoje tablice posnamejo«. ²⁹ **Nazorni nauk** je bil v šoli posebna disciplina o predmetih, pojmi in predstavah, sklepanju in sodbah. Bil je predmet v elementarnem razredu, nazorno poučevanje pa je bila zahteva vsega pouka. Zadnji smoter nazornega nauka je bila samostojnost opazovanja, jezikovnega izražanja in razumevanja vsebin realnih predmetov. Kot so zapisali leta 1905 je **nazorni pouk** v bistvu začetni pouk poznejšemu »zemljepisju, prirodoznanstvu, zgodovini, geometrijskemu oblikovanju in risanju«, le da na tej stopnji še ni razdeljeno v znanstvene stroke. ³⁰

Za seznanjanje z učili so bile pomembne tudi **razstave učil**. Na njih so bile posebej opazne učne slike kot je bilo septembra **1870 na razstavi** ob učiteljskem zborovanju v Ljubljani. »Razstave najlepši kinč so bile slike za nazorni pouk,« ki so nadomestile »skoro majhen muzej«. Izstopale so prirodoslovne knjige s podobami, »nove stenske table/slike za pouk v branju in pisanju« in novi **zvezki s slikami** za nazorni pouk in zemljevidi, ki jih je izdal Musil na Dunaju. Ministrstvo je zvezke s slikami na platnicah kmalu prepovedovalo, čeprav so jih učenci dejansko še naprej uporabljali. ³¹

²⁹ Slovenski učitelj 1873, str. 375–376.

³⁰ UT 1878, str. 27–29, 72–75. - Nazorni nauk, I (ur. H. Schreiner, dr. F. Ilešič), Nazorni nauk za prvo šolsko leto, spisal Gabriel Majcen, Ljubljana 1905, str. 5–7.

³¹ UT 1870, str. 315–319. (F. Stegnar, Razstava učnih pripomočkov - Slovenski učitelj 1875, str. 111; UT 1881, str. 223; 1884, str. 248–251).

Posebej odmevna je bila **razstava šolstva na svetovni razstavi na Dunaju 1873**, saj so njej veliko pisali. Razstavljena so bila številna učila za »kazavni pouk«, mdr. »različne stenske table/slike z anatomičnimi in naravoslovnimi podobami ter za pouk petja in risanja. Poročevalec je bil navdušen nad učnimi pripomočki v tedanji Avstro-Ogrski, ki so lahko tekmovali z učili drugih držav.³²

Podobne **razstave učil** so bile tudi v drugih deželnih središčih, kot npr. v **Gorici**, kjer je bila prva razstava ob deželni učiteljski konferenci leta 1875. Žirija je priporočala šolam celo vrsto v šestih sobah razstavljenih učil dunajske založbe Pichler Witwe & Sohn in drugih založnikov. »Firma Giontini v Ljubljani je tako razstavila krasne kartone/slike za kazalni/nazorni pouk zgodovine«. ³³ Svoje izdelke in učila je predstavilo tudi več učiteljev in šol in nekateri so prejeli tudi priznanja. Podobno razstavo so pripravili tudi septembra 1884 ob deželni učiteljski konferenci in nato še deset let kasneje. Šolska in učna razstava v Gorici septembra 1894 je poleg izdelkov učiteljev in učencev, med njimi več risb in slik, predstavila tudi učne pripomočke založb z Dunaja (Herder, Hölzel) in Češke (Jansky s Tabora).³⁴

Po zgledu razstave na Dunaju so trije mestni učitelji v **Gradcu/Graz** pričeli v letih 1881/82 s **stalno razstavo učil**. Razstavljali so učila različnih založnikov (firme Tempsky, Schreiber, Winkelmann, Hölzel). Imeli so veliko slik za verouk (katehitična zaloga župnika Sattnerja), kakršne so kot darila vlade prejele tudi številne slovenske šole. Različna učila so bila »zelo primerna in poučna igrača otrokom«, a predraga za »naše kmečke šole«. Nekaterne stenske slike so prav navduševale: »srečna šola, ki jih ima; kajti šola in pouk oživita, če jih učitelj pokaže«. Stalno razstavo učil v Gradcu, ki jo je vodil poseben odbor, je od 1883 spremljala tudi revija, ki je predstavljala tudi nove izdaje učnih slik zlasti iz nemškega jezikovnega prostora.³⁵

Leta 1887 so se učitelji na zborovanju Slovenskega učiteljskega društva v Ljubljani razstave navduševali **za stalno razstavo učil za slovenske šole**. Učitelji na Slovenskem so takrat veliko učili, a učencem bolj malo kazali, posebno v šolah v revnih krajih. Zelo delovno **Pedagoško društvo za okraj Krško**, ki je izdalo tudi več knjig, je leta 1888 pripravilo pri nas **prvo stalno razstavo učil**.³⁶ Tudi začetki šolskega muzeja v Ljubljani, s katero je vedno bolj liberalno usmerjena Zaveza slovenskih učiteljskih društev leta 1898 počastila 50 letnico vladanja cesarja Franca Jožefa, so vključevali tudi razstavno predstavitev sodobnih učil. Pedagoški tisk na Slovenskem je desetletja spremljal tako bogato predstavitev šolstva na deželnih razstavah v drugih avstrijskih deželah kot opozarjal na nova učila, ki so bila primerna tudi za naše šole.³⁷

32 UT 1876, str. 71–73.

33 UT 1875, str. 156–159; Slovenski učitelj 1875, str. 329.

34 UT 1875, str. 156–159; 1885, str. 104–105; 1894, str. 305–307.

35 UT 1886, str. 250–252, 267–268; Max Hübner, Die Permanente Lehrmittel-Ausstellung in Graz. Lehr- und Lernmittel Magazin, Graz 1907, XXV., št. 1, str.3–6.

36 UT 1887, str. 305–307; Poročilo o pošiljativah za »Prvo slovensko stalno učilsko razstavo« 'Pedagoškega društva' v Krškem, UT 1888/1889 - v 13 št. od 10. 5. 1888 do 18. 5. 1889.

37 Osemdesetletnica Slovenskega šolskega muzeja, Ljubljana 1978, str. 15–19.- Popotnik, Maribor 1891, str. 269–272.

Preveč in premalo učnih slik. Uspešen kazalni (nazorni) pouk je bil nemo-goč brez učnih pripomočkov. Leta 1878 so na učiteljski konferenci za kranjski okraj naročali učiteljem naj 'realije' (naravoslovje, zemljepis, zgodovino) ne učijo preveč po-drobno in pri posebnih urah, temveč naj to vključijo v pouk branja in kazalni/nazorni pouk. Pri tem naj čim več uporabljajo slike. Čeprav so bila učila koristna za pouk pa velika količina učil še ni pomenila dobro šolo. Leta 1873 so pisali o šoli, kjer so bile vse stene polne slik in zemljevidov, a je bilo pol učencev brez učbenikov, komaj tretjina pa je imela učila za pisanje.³⁸ Kar pogosto je bilo mnenje, da veliko obešenih učnih slik na steni učenec škoduje, saj zato malomarno, premalo pozorno spremljajo pouk. Še leta 1884 piše pedagoška revija proti temu, da imajo nekateri učitelji skoraj vsa **učila** vse leto v šolski sobi kar na stenah, kjer jim škodijo prah, vlaga in otroci. Slike naj visijo na steni le takrat, ko jih učitelj uporablja.³⁹

Preglede učil predstavljajo poleg razstav učil⁴⁰ tudi **ceniki posameznih založb in objave v časopisu**. Tako je 1873 pregled slovenskih učnih sredstev obsegal več knjig, tudi take s slikami (učbenike, pomožne šolske knjige, tudi za šolska darila) in stenske slike. Tedaj je največ šolskih knjig izdala c. kr. / cesarsko kraljeva (državna) založba šolskih knjig na Dunaju, ki je imela do 1869 poseben privilegij. Poleg dveh slovenskih društev (Družba sv. Mohorja, Slovenska matica) so učbenike v slovenščini izdajali tudi tiskarji, knjigarne in založbe. Kot učila s slikami se omenja več del o prirodo-slovju in nazornem pouku, mdr. dela Ivana Tomšiča.⁴¹ Njegova knjiga **Nazorni nauk za slovensko mladost**, 1872 je obsegala 30 barvih tabel s 380 podobami. Podobno je bila opremljeno njegovo Prirodoslovje v podobah, 1869. Učitelje so v pedgoški reviji spodbujali naj kupijo to knjigo, saj jim bo koristila v šoli. S tem bodo »v naših s l o v e n s k i h ljudskih šolah« največ storili za prirodoslovni pouk in hkrati podpirali domače slovstvo.⁴² Kot učilo za slovenske šole je 1886 izšel v Pragi (F. Tempsky) 24. natis »Nazornega nauka v podobah« v 86 tabelah s slovenskim kazalom. **Vzorčni pri-meri učnih ur** k osnovnošolskem berilom in za nazorni pouk so v začetku 20. stoletja kot učilo priporočali **uporabo stenskih slik**, tako sliko kmečkih opravil in posebej priljubljenih letnih časov ter živali in pogosto omenjali posamezne izdaje različnih založnikov (Jansky, Hölzel tudi Leutemann, Wilke, Meinhold, Pfeiffer), ki so bile v uporabi v naših šolah. Posebna oblika učila za pouk o rastlinstvu je bil tudi **herbarij**.⁴³

38 UT 1873, str. 39; 1878, str. 268.

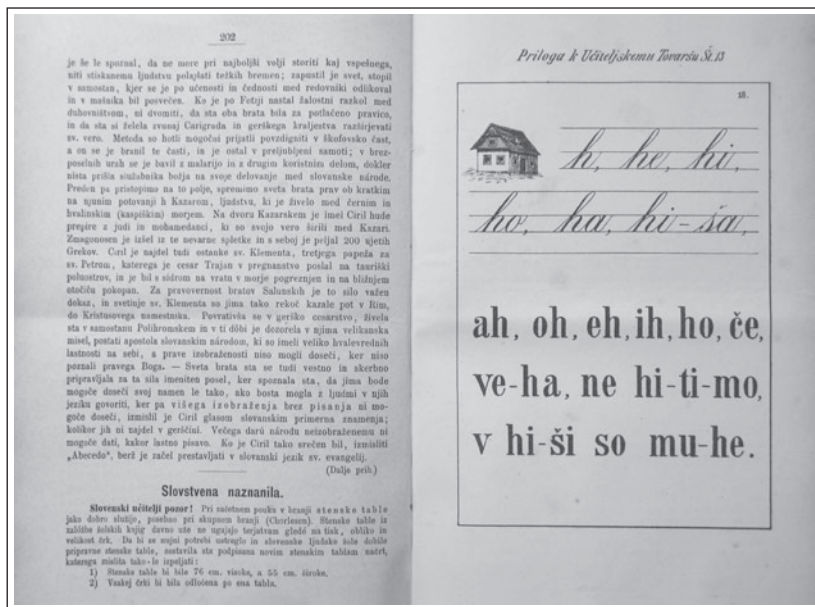
39 Slovenski učitelj 1875, str. 266–267; UT 1884, str. 250.

40 Razstavni katalog. Razstava učil ... (ured. Fr. Gabršek), Ljubljana 1905. - Razstava učil tvrdke A. Pichlerja in vdove, Dunaj, Ljubljana = Lehrmittelaustellung der Lehrmittelanstalt A. Pichlers Witwe&Sohn, Wien, Laibach, 1905.

41 Prirodoslovje v podobah. Slovenskej mladini v poduk in zabavo poslovenil I. Tomšič, Ljubljana: Giontini 1869. - Slovenski učitelj 1873, str. 349–351.

42 UT 1869, str. 337–338; 1870, str. 286–287.

43 UT 1870, str. 318; Popotnik 1883, str. 123, 138, 169, 200, 281; 1888, str. 118–121.

Razinger-Žumrove stenske slike: črka "h": hiša. (Učiteljski tovariš, 1. 7. 1881)

Konec 19. stoletja so bile zahteve za dobre šolske stenske podobe zelo jasne: natančna izdelava, dobro kolorirane, primerne velikosti in upodobitev praviloma le ene živali. Če je imela takšna zbirka stenskih slik še primerno ceno, so jo pedagoški časopisi radi priporočali. Tako je bila predstavljena za nazorni pouk leta 1890 **zbirka stenskih slik živali**, ki jih je založil **Karl Jansky** v Taboru na Češkem. Te barvno tiskane stenske table (64 x 90 cm) so razstavili 1891 tudi na razstavi učil v Ljubljani, pedagoški tisk pa je predstavil kar ves seznam upodobljenih živali. Tedaj je izšlo že 70 tabel, in v naslednjih letih še 15. Slike so bile že nalepljene na karton, zadaj pa so bile živali poimenovane »v vseh avstrijsko-ogrskih jezikih.« Isti založnik je pripravil tudi nekoliko večje (68 x 94 cm) stenske table za nazorni pouk. V 5 skupinah (štiri za letne čase, promet in obrt) je izšlo 20 stenskih slik, ki jih je ministrstvo odobrilo oktobra 1893.⁴⁴

Ko se je pedagogika vedno bolj zavzemala za nazorni pouk, so se odzvali tudi založniki. Jeseni 1897 so na Dunaju pričeli izdati '**Pole s podobami za šolo in dom**', ki jih je zelo hvalila pedagoška revija Popotnik. Za sodobne podobe za mladino je veljalo, da so bile pretežno obrtni izdelki brez umetniške vrednosti, ta serija podob pa je želela vzgajati tudi na umetniški način. Te pole (le 3 so bile barvne) so imele na zadnji strani besedilo »v vseh avstrijskih jezikih« in namenjene za šole po celi monarhiji.⁴⁵

44 UT 1890, str. 379; 1891, str. 377–378 (Nastenske zoologične podobe); 1892, str. 318–319; 1895, str. 115 (Wandbilder für den Unterricht in der Zoologie); 1893, str. 275.

45 UT 1899, str. 55, 109 (Pole s podobami za šolo in dom).

Podobno zanimivo učilo so bile **razglednice**. Leta 1899 so izšle razglednice s podobo pedagoga Andreja Praprotnika in njegove rojstne hiše,⁴⁶ kasneje tudi s sliko matematika Franca viteza Močnika, avtorja številnih učbenikov v avstrijskih deželah.

Na zanimivost posameznih učnih tem za šolarje so močno vplivale tudi posebnosti časa: zaradi velikega izseljevanja Slovencev predvsem konec 19. in v začetku 20. stoletja tudi v ZDA, so ponekod na revnem podeželju otroci bolje poznali ameriška mesta in reke kot pa geografijo domače dežele ali avstrijskega cesarstva.⁴⁷ Tedaj so se celo spraševali ali šola z zanimivimi stenskiimi učnimi slikami o oddaljenih deželah pravzaprav ne vabi mladino iz domačega okolja v širni svet.⁴⁸

Med **zemljepisnimi učili** so bili najbolj številni zemljevidi, a večinoma natisnjeni v nemščini, naši učitelji pa so želeli, da se za »bolj slovenske dežele« izdajajo tudi slovenskem jeziku. Lepo je bil v šolah sprejet »Zemljevid slovenske dežele in pokrajin« iz 1853, natisnjen šele 1861.⁴⁹ Konec 19. stoletja so izhajali tudi šolski zemljevidi manjših območij (okraji).⁵⁰ Tedaj pa so poleg **stenskih slik** o oblikah na površju zemlje (Die Hauptformen der Erdoberfläche v založbah Hirt, Pichler, v slovenskem prevodu 1893), vzbujali pozornost tudi reliefne karte za pouk zemljepisa,⁵¹ ter slike za pouk zemljepisa. Leta 1873 so v prevodu iz nemščine izšle tudi **anatomske table/slike** za nazorni poduk v osnovnih in srednjih šolah (založba A. Hartinger in sin). S tem je slovenščina pridobila tudi ustrezno zdravstveno terminologijo, kar je dajalo knjižici posebno vrednost.⁵²

Ilustracije za pouk so uporabljali tudi **kateheti pri verouku**. Kakšno sliko so imele tudi **podobice v spomin** na prvo sv. obhajilo s slovenskim napisom, kot so jih prodajali npr. v Kamniku in Celovcu.⁵³ Razlaga krščanskega nauka s podobami za šolo, cerkev in dom je imela »60 prav lepih podob s slovenskimi napisi« in razlago, izdala pa jo je založba šolskih knjig na Dunaju 1861.⁵⁴ Šolskih knjig s slikami o bibličnih zgodbah (Biblische Geschichte) je bilo v nemščini na voljo veliko, težje je bilo s prevodi. Ko je pri Herderjevi založbi izšla »Slikovna biblija« s 40 svetopisemskimi prizori z napisi v češkem, poljskem in hrvaškem jeziku, so jo 1888 priporočali kot primerne za pouk verouka tudi pri nas. Pedagogi so vedeli, da slike 'zelo oživijo pouk o svetem pismu, ki je najpriljubljenejši del krščanskega nauka.' Le s slikami so lahko

46 UT 1899, str. 255.

47 Marjan Drnovšek: Izseljevanje iz širše ljubljanske okolice 1890–1914. Doktorsko delo, Ljubljana 1993, str. 160. - Marjan Drnovšek, Pot slovenskih izseljencev na tuje : od Ljubljane do Ellis Islanda - Otoka solza v New Yorku, Ljubljana 1991 str. 94–95.

48 Proti izseljevanju, Dolenjske Novice, Novo mesto, 10. 4. 1912, str. 1.

49 UT 1873, str. 358–359; 1861, str. 120; 1865, str. 246–247.

50 UT 1887, str. 189; 1896, str. 199; 1896, str. 275–276.

51 UT 1893, str. 263; 1899, str. 204; 1889, str. 204–205 (I. Lapajne, Relief-karte).

52 Kmetijske in rokodelske novice, Ljubljana 1873, str. 28.

53 G. Janez Porekar, Šolski prijatelj 1852, 120 in G. Porekar, Šolski prijatelj 1852, 154

54 UT 1869, str. 28; 1872, str. 203; 1878, str. 74.

nazorno poučevali verouk. Ko je po naročilu ministrstva za bogočastje in uk izšlo po izvirnih slikah Ernesta Pesslerja v bakrotisku 32 slik od izvirnega greha do vnebohoda, jo je leta 1902 priporočala tudi liberalnega učiteljska revija.⁵⁵

Čeprav so bili sredi 19. stoletja v knjigarnah za domači pouk **abecedniki** z različnimi »podobami in spakami okinčani«, pa »za javni šolski pouk« te podobe niso bile primerne.⁵⁶ Da bi otroci radi obiskovali šolo so tedaj učiteljem svetovali naj bo šola pestra. Na koncu pouk pa naj učitelj razveseli otroke in jim pokaže »kake lične podobe« iz sv. pisma pa tudi iz narave. V ta namen so imeli »**podobiša** (Bildbücher) ali bukve z vsakoršnimi zrisanimi podobami«, a 1856 še ni bilo takih knjig s slovenskim besedilom.⁵⁷ Pedagoško časopisje je za veselje v zimskih večerih priporočalo tudi knjižico *Žive sence* (*Žive stiny*, Praga 1867) z 29 senčnimi podobami živali.⁵⁸ Tudi kasneje so priporočali še druge knjige s podobami kot npr. leta 1888, ko je ob jubileju cesarja izšla v 9 jezikih knjiga *Cesarska pesem* z 10 podobami.⁵⁹

O knjigah z ilustracijami pa so pisali tudi kritično. Tako so 1867 strogo ocenjevali knjigo *Naravoslovni Abecedar* v kateri so se slike ujemale z začetnicami posameznih besed. Jasno je bilo, »da je ta knjižica namenjena le mladini za zabavo, ne toliko za poduk.«⁶⁰ Pri Nemcih so bile pogoste takšne *ABC-Bilderbuch für brave Kinder* kot je izšla 1868 v Zagrebu. »Slikovana početnica za pomnljivu dečicu« s 16 lepimi barvnimi slikami iz otroškega življenja, pohištva, godbe in vojaštva je imela besedila v hrvaščini in nemščini. Knjiga je izšla pri Lav. Hartmanu, ki je zložil več podobnih tiskov.⁶¹

Ker tedaj Slovenci še nismo imeli takšne knjige za začetni domači pouk v branju, pisanju, računanju, je bila omenjena knjižica »prav primerna tudi za našo mladino, dokler i kod nas ne dobimo kaj enakega.«⁶² Za to je že leta 1869 je preskrbel prav pisec poročila o zagrebški knjigi, ki je izdal prvo podobno slovensko knjigo (abecednik s slikami v barvah za domači pouk).⁶³ Leta 1874 je izšla v Celovcu še *Abecednica* s podobami za čitanje in štetje (ima ... 22 čednih podob), ki je bila s tem nekaj posebnega.⁶⁴ Leta 1878 pa je slovenski pedagoški časopis malo podvomil v pravilnost nasprotovanja risbam in slikam v abecednikih in berilih. S sliko postane vsebina otrokom bolj zanimiva in jasna kakor le pri sami razlagi.⁶⁵ V tem času je izšel zelo lepo

55 Popotnik 1888, str. 190. - UT 1902, str. 214–215.

56 P. Musi, Nazorni ali ogledni pouk, Šolski prijatelj 1852, str. 58–60.

57 Podkorenčan, Kako delati, da otroci radi v šolo hodijo, Drobthinice 1856, str.224–227.

58 UT 1867, V Pragi, str. 239.

59 UT 1888, Cesarska pesem, str. 333.

60 A., Iz Zagreba, UT 1867, str. 62. *Naravoslovni Abecedar* s poučnimi stihovi, Zagreb: Lav. Hartman, 1867.

61 Prim. UT 1868, 61: Atlas slikah k prirodopisu živilstva i bilinstva, Zagreb 1866; *Naravoslovni slikovani Abecedar* s poučnimi stihovi, Zagreb 1867.

62 J. Tomšič, Slikovana početnica, UT 1868, str. 62.

63 Ivan Tomšič, ABC v podobah in besedi, Ljubljana : J. Giontini, [1869]

64 UT 1874, str. 144. Risal in pisal Abd. Fr. Žnidaršič, vikar pa c. kr. okr. šol. nadzornik tolminski.

65 UT 1878, str. 74. Nazor pri poduku.

sprejet Abecednik, ki ga je 1880 sestavil Andrej Praprotnik s primerno vsebino tudi za nazorni pouk.⁶⁶

Stenske table za začetni pouk branja in pisanja sodijo med starejša učila. Sčasoma so k črkam dodali tudi kakšno risbo predmeta. Predvsem je bilo pomembno, da so se stenske učne slike ujemale z Abecedniki, ki so vsebovali tudi krajša besedila za nazorni pouk.⁶⁷ Ko so postale stenske table/slike dunajske založbe šolskih knjig manj primerne, sta leta 1881 dva učitelja na II. mestni ljudski šoli v Ljubljani pripravila za slovenske šole **novе stenske table/slike**. Leto prej sta namreč pripravila Abecednik za slovenske ljudske šole in 25 tabel s črkami je po slikah in oblikah črk izhajalo iz tega učbenika. V pedagoški reviji sta objavila načrt izdaje, kot primer predstavila črko »h« (hiša) ter prosila svoje kolege za pripombe in prednaročila.⁶⁸ Te **Razinger-Žumrove stenske table** so februarja 1882 natisnili v Ljubljani in jih prodajali po primerni ceni. Pedagoški časopis je pisal o »novih stenskih abecednih tablah«, o vsaki posebej še s praktičnimi pripombami o uporabi pri pouku.⁶⁹ Posebej je tudi odgovarjal na vprašanje: **Čemu so slike pri abecedi?** Na osnovi slik je učitelj pričel razgovor z otroci. Prva slika na teh tablah je bila »igra«, izbrana za prehod od igranja k šolanju. Kritiku so se slike zdele bolj primerne za mesta in večje kraje kot pa za ljudske šole na kmetih.⁷⁰

Vstop ilustracij v abecednik in čitanko/berilo se je pri nas pričel konec 19. stoletja in se tik pred prvo svetovno vojno nadaljeval z barvno podobo teh knjig. Razinger-Žumrov **Abecednik za slovenske šole**, sestavljen »po metodi pisanja - čitanja« je v šesti izdaji izšel s slikami pri vsakem novem glasu (črki). Slike so bile učencem v veliko veselje, pouk pa je bil lažji.⁷¹ Ta abecednik je **1896** doživel že predelano **9. izdajo**. To izdajo so odlikovale posebej lepe slike pri posameznih malih črkah, kakršnih »ni najti v nobeni izdaji nemških abecednikov«, kot so pisali. Po tem učbeniku so pripravili tudi novo izdajo abecednih stenskih tabel s slikami.⁷²

Tik pred prvo svetovno vojno pa so slovenski šolarji dobili kar dve knjigi za začetni pouk branja in pisanja, ki ju **odlikujejo barvne slike**. Za eno je poskrbela Učiteljska tiskarna v Ljubljani (K. Wider, *Moje prvo berilo*, 1912), druga pa je z lepo barvno naslovnico s cesarskim orlom izšla pri državni Založbi šolskih knjig na Dunaju (I. Krulec, *Moja prva čitanka*, 1913). Ker so učne knjige izmed dovoljenih izbirali

66 UT 1880, Ocene, str. 252.

67 UT 1870, str. 108–109; 1872, str. 203; 1883, str. 336; 1880, str. 252.

68 UT 1881, str. 202–203, 240 in str. 368.

69 UT 1882, str. 80 in str. 85–87, 105–106.

70 UT 1884, str. 86, 143–144, 158.

71 Podobice v abecedniku, v: Tretja zbirka učnih slik podanih pri hospitacijah krškega in litijskega okraja (ed. Ljudevit Stiasny), str. 5–6 (iz UT 1891/1892) – UT 1876, str. 108.

72 UT 1896, str. 199 (Abecednik za slovenske ljudske šole); 1897, str. 199; 1899, str. 204.

Karel Wider, Moje prvo berilo, Ljubljana 1912.

učitelji na okrajnih učiteljskih konferencah, so uveljavljanje Widrove knjige spremljala tudi tedaj običajna liberalno-katoliška politična nasprotja.⁷³

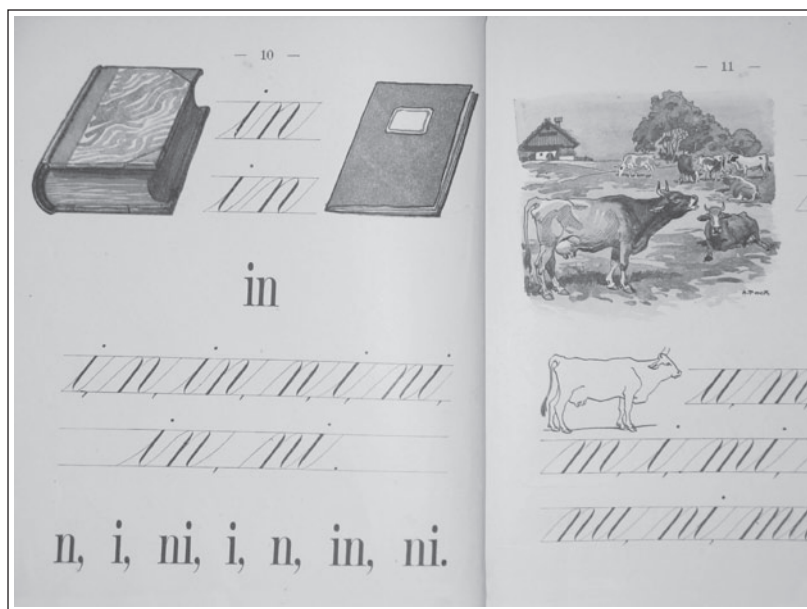
Prav imenitne barvne slike so bile tudi v abecedniku/berilu **Naša prva knjiga** (P. Flere, ilustracije M. Gaspari, 1929). Bogato ilustrirano knjigo so otroci sprejeli z velikim veseljem, revni kmečki starši, ki so odšteli denar zanjo, pa so bili manj veseli. Pri njih je bil še živ spomin na nekdanje abecednike polne teksta in le z kakšno majhno ilustracijo. Za starše je imela knjiga preveč slik. Menili so, da se iz take knjige otroci premalo naučijo in se ob slikah le lepo igrajo.⁷⁴ Barvne slike v vseh šolskih učbenikih so pri nas postale samoumevne šele z večjo dostopnostjo barvnega tiska od konca 20. stoletja naprej.

O kazanju **predmetov in njihovih slik** v šoli je med prvo svetovno vojno razpravljali tudi pedagog Bežek. Zaradi velike didaktične vrednosti takih učil in ponazoril so imele šole v večjih mestih bogate zbirke učil, brez njih pa ni bila tudi najbolj preprosta vaška šola. Bolj kakor najpopolnejše kupljene slike so bile dragocena učila, ki jih je izdelal učitelj sam, saj so mu dvignila ugled v očeh učencev.⁷⁵ Na učiteljskih so pozorno poučevali prav o **pouku v prvem razredu**, ki je bil podlaga pouku in vsemu

73 Tatjana Hojan, Slovenska šolska knjiga ob 200-letnici uradnih šolskih tiskov, Ljubljana 1972, str. 42–43. – UT 25. 10. 1912 (Nov Abecednik) in 26. 4. 1912.

74 UT, 2. 10. 1929, str. 1 (Albert Žerjav, Starši proti slikam. Povodim Fleretove »Naše prve knjige«).

75 Viktor Bežek, Občno ukoslovje z umoslovnim uvodom, Ljubljana 1917, str. 172–175.

Ivan Krulec, Moja prva čitanka, Dunaj 1913.

duševnemu razvoju učenca. Ker so otroci še v začetku 20. stoletja prihajali s strahom v šolo, so leta 1923 svetovali učiteljem, naj pri prvih urah pokažejo tudi kakšno sliko ali pa nekaj igrač. Že v prvem razredu je potekal **nazorni pouk tudi ob slikah**, a nikakor ni smel biti le opisovanje slik. Pri obravnavanju živali je učitelj najprej poskrbel za »živ primer« (pes, mačka, zajec, kokoš) ali vsaj za nagačene živali. Šele, če vsega tega ni imel, je uporabil slike. Brez ponazoril pa pouk sploh ni bil mogoč, saj bi bil le prazno besedičenje brez uspeha, prava potrata časa in energije. Pri stvarnem pouku so pred letom 1929 omenjali težave s pomanjkanjem otroških konkretnih predstav, saj nekateri učenci še niso videli ne žive ne naslikane lisice, volka ali opice.⁷⁶

Tudi z vidika ilustracij so bili posebej zanimivi tudi **lepopisni zvezki** (Schreibthecken), ki so imeli na platnicah »podobo kakšnega domačega kraja, kake cerkve, kakor p. Grad pred Jamo, Ternovsko cerkev v Ljubljani i.t.d. ali pa kakšno drugo spodobno in podučljivo reč« (cesarski orel, cesarska pesem, enkrat ena), vse s slovenskimi napisi.⁷⁷ Pomembno je bilo tudi poučevanje lepopisa s **tiskanimi lepopisnimi zgledi** (novi so izšli 1863).⁷⁸

76 Fr. Fink, Posebno ukoslovje pouka v elementarnem razredu osnovnih šol, druga izdaja, Ljubljana 1923, str. 6–7, 23–28. - Leo Pibrovec, Osnovni razred v luči sedanjih vzgojno-didaktičnih načel, Ljubljana 1929.

77 UT 1864, Pri g. Giontinetu, str. 321.

78 Z veseljem naznanjamo, UT 1863, str. 287; Pri g. Giontini-tu, UT 1863, str. 320. - Učitelj Fr. Gerkman je izdal pri Giontiniju nove slovenske lepopisne zglede 1863. (Lepopisni izgledi za ljudske šole. Sestavil Franc Gerkman, učenik v Ljubljani. V Ljubljani : Založil J. Giontini, 1863

Med učili za zemljepisni pouk so 1910 pisali tudi o **stenskih slikah** geografskih pojmov ali pokrajin, razglednicah, **stereoskopskih slikah** in o skioptikonu ali o še bolj redkem šolskem kinematografu, česar pa brez elektrike seveda ni bilo.⁷⁹ Kakšna šola v Ljubljani je imela med bogato zbirko učil tudi skioptikon (projekcijski aparat), kot so ga v šolskem letu 1910/11 kupili z vso opremo na mestni deški osnovni šoli v Ljubljani. Med učili so bili tudi diapozitivi na stekleni plošči (npr. o zdravstvu) in različne slike.⁸⁰ Nekatere šole so prišle do lepih učil tudi z darili dobrotnikov,⁸¹ drugim jih je po nižji ceni priskrbelo po letu 1870 društvo Narodna šola.⁸²

Pedagoško časopisje je po prvi svetovni vojni še več pisalo tudi o novostih za moderno poživitev pouka in zunajšolskega prosvetnega dela. Razpravljali so o šolskem radiu, šolskem projekcijskem aparatu (skioptikonu, **episkopu**) in o fotografiji v delovni šoli, a »dokler se ne bodo izboljšali krizni/mizerni časi« (1932/33), niso pričakovali večjega napredka. Kot najprimernejše sredstvo za ponazorilo v šoli je bil **projekcijski aparat**, čeprav so bile težave z zagotovitvijo materialnih in tehničnih pogojev.⁸³ Posebej zanimiv je bil načrt episkopa, ki ga je lahko izdelal vsak učitelj, a brez elektrike ni šlo. Takšen aparat je omogočal povečavo slike v velikosti razglednice na najmanj 1 m² in je lahko nadomestil veliko dragih stenskih slik.⁸⁴ Po prvi svetovni vojni je učiteljstvo ustanovilo gospodarsko zadrugo (Tovarna učil in šolskih potrebščin), da bi šolam preskrbeli dobra učila, a je poskus žalostno propadel. Tako so še leta 1939 učitelji razpravljali o šolski delavnici ali tovarni učil, ki bi preskrbeli cenejša domača učila.⁸⁵

Med učili, ki jih je založila Učiteljska tiskarna so leta 1921 omenjali tudi 'slike in kipe naših mož' ter **zbirko 'Slovenski pesniki in pisatelji'**. Druga učiteljska gospodarska zadruga je izdaja lepe stenske slike letnih časov, delo slikarja Gasparija iz 1933. Zimo npr. predstavljajo etnografski pogledi na ljudske običaje. Konec leta 1938 je Učiteljska tiskarna izdala **slike za zemljepisno in zgodovinsko učno snov** za 3. razred ljudskih šol. Slike v velikosti 6 x 4,5 cm »v lepi umetniški izdelavi in barvah« so bile namenjene učencem. Ti so jih lepili v svoje zvezke poleg zapisane snovi. Vsaka serija je imela po 30 sličic in ni bila prav draga.⁸⁶ Čeprav so podobne sličice uporabljali

Jože Eržen, Nekaj od šolske sobe, Šolski prijatelj 1854, str. 202–203.

79 Slovenski učitelj 1910, str. 157–160, 177–179. - Fr. Fink, Posebno ukoslovje zemljepisnega pouka na osnovnih šol, Ljubljana 1922, str. 12, 52–53. - Viktor Bežek, Občno ukoslovje z umoslovnim uvodom, Ljubljana 1917, str. 174–175.

80 Izvestje I. mestne petrazredne deške ljudske šole ... v Ljubljani, ur. Jakob Dimnik, Ljubljana 1911, str. 14–15.

81 UT 1873, str. 61; 1874, str. 30

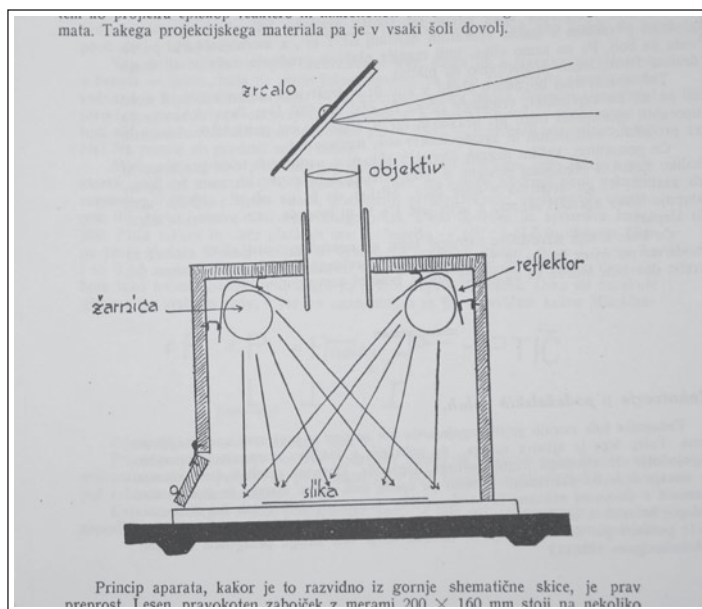
82 UT 1873, str. 95–96; 1880, str. 290–291; 1882, str. 284–285.

83 Popotnik 1932/33, str. 138–140, str. 216–217; str. 236–238; str. 138–140.

84 Prim: Popotnik 1932/33, str. 216–217 (D. Mehora, Šolski projekcijski aparat). Zgledov za izdelavo je bilo več. Npr. Lehrmeister-Bücherei št. 875. - Popotnik 1932/33, str. 216–217.

85 Popotnik 1920, str. 183; 1938/39, str. 249 (Vilim Kunst, O učilih v sodobni šoli).

86 Popotnik 1921, str. 100–102, posebej 100; 1938/39, str. 243–250 (Vilim Kunst, O učilih v sodobni šoli).

Episkop kakršnega lahko izdelata vsak učitelj. (Pedagoška revija Popotnik 1932/33)

v šolah tudi v 70. letih 20. stoletja, se je že kmalu slišalo tudi kritično mnenje. Tako je pedagoška revija 1938/39 odločno pisala proti sličicam, ki so jih uvajali kot novost in učenci pričeli lepiti v šolske zvezke, zagovarjal pa je učenčevo lastno delo, saj je bilo »risanje ... drugi jezik otroka«. Ko se je okoli leta 1930 uveljavil v šoli »novi učni način« z delovnim in doživljajskim poukom, je ta usmeritev vplivala tudi na učila: nekatera so postala odveč, druga so zahtevala drugačno uporabo, potrebovali pa so tudi nova učila (izdelovanje teh v šoli, vloga fotografije in filma).⁸⁷

Nekatera učila, mdr. stenske slike, so na eksperimentalni šoli v Ljubljani in drugod učitelji izdelali sami. S slikami pa je povezana tudi **uporaba dnevnega časopisja pri pouku**, kar se je uveljavljalo po 1. svetovni vojni. Učitelji so zanimive slike pri posameznih člankih uporabljali za nacionalno in državljansko vzgojo, izrezki iz časopisov s slikami na steni razreda pa so bili zanimivi tudi za prvošolce.⁸⁸

Čas pred drugo svetovno vojno, ki je bil usmerjen na novo pedagoško pot: k otroku, človeku, je ponovno odprl **problem učil**. Učila so pomenila vse kar je učitelj prinašal v razred v pomoč pouku, tudi slike in v majhni enorazredni šoli bi jih potrebovali več kakor v kakšni večji šoli. Študija o učilih v sodobni šoli je 1938/39 predstavila skromno stanje slik domačega izvora in drago uvoženo blago. Skoraj ni bilo šolskega predmeta, ki ne bi potreboval slik, a po pametnem izboru. Čemu bo na vaški šoli slika

⁸⁷ Popotnik 1931/32, str. 21; 1930/31, str. 155 (M.S., Učila in nova šola); 1932/33.

⁸⁸ Popotnik 1921, str. 159; 1934/35, str. 151.; 1931/32, str. 20–21, 51–52.

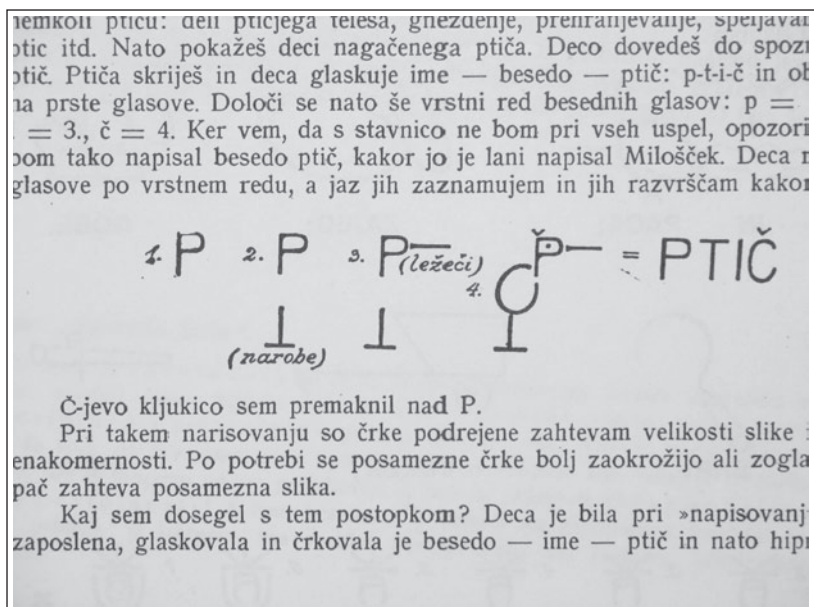
*Stenska slika letnih časov: Zima, detajl, slikar Maksim Gaspari.
(Učiteljska tiskarna, 1933, iz zbirke SŠM, foto bš)*

krave, ki jo lahko učenci vidijo vsak dan doma. Po oceni bi vsaka od nekaj nad 800 osnovnih šol potrebovala za pouk 500 učnih slik, kar bi bilo predrago. Cenejša je bila projekcija slik z **epidiaskopom – projektorjem**, ki je omogočal projekcijo tiskanih slik in diapozitivov v velikem merilu. V 10 letih bi lahko vsaka šola zbrala potreben denar. Podobno je decembra 1932 spodbujal tednik Učiteljski tovariš z reklamo »7000 stenskih slik«. Toliko sličic je dobila vsaka šole, če je za ceno 16 učnih slik že lahko naročila »epidiaskop (radioskop)« oddelka za učila Učiteljske tiskarne. Navodila o uporabi slik in projektorja pa so sodila v metodiko. Kaj pa slike v učbenikih in priročnikih? Tu je največ naredila založba Mladinska matica s številnimi knjigami.⁸⁹

Tako z risanjem kot opismenjevanjem je povezana v letih pred drugo svetovno vojno zanimiva »**metoda slikanih besed**« za prvi osnovnošolski razred. Predmeti in osebe iz otrokove okolice zapisani z velikimi tiskanimi črkami so oblikovali ustrezno likovno podobo: npr. iz črk za besedo »ptič« ali »zajec« je bila sestavljena tudi podoba teh živali, iz črk »učitelj« pa (malo žalosten) obraz učitelja.⁹⁰ Članek je pokazal na učitelja, ki je res živel za šolo, njegova metoda pa ostala na ravni zanimivosti.

89 Popotnik 1938/39, str. 243–250 (Vilim Kunst, O učilih v sodobni šoli). - UT 8. 12. 1932, str. 4, (7000 stenskih slik).

90 Popotnik 1933–34, str. 145–147 (Anton Metlika, Velika tiskana abeceda – posredovalka med naravo in knjigo).

*“Metoda slikanih besed”, učitelj Anton Metlika
 v pedagoškem časopisu Popotnik 1933/34.*

Takoj **po drugi svetovni vojni** se je najprej povečalo število učil in učnih slik, ki so jih zavzeto izdelali učitelji sami, pozneje pa so postajale učne slike manj zanimive za pedagoške obravnave, saj se je povečevala vloga drugih medijev: radio in film, od konca 60. let tudi TV in v zadnjem desetletju 20. stoletja tudi računalnik in svetovni splet. Omembe učnih slik še najdemo pri obravnavi učnih metod (metoda demonstracije ali metoda kazanja), a slike so bile lahko le nadomestek konkretnih predmetov, poskusov ali poučnih filmov. Ob tem je metoda risanja slik in skic na tablo ohranila svoj pomen, saj je nastajala postopoma ob učiteljevi razlagi. Tudi kasneje so slike ohranile svoj pomen pri posameznih učnih metodah, posebno kazanja (demonstriranja) in razlaganja (interpretacije). Didaktično pomembne so bile velike stenske slike, pa tudi diapozitivi (šolski diafilmi) in šolski film.⁹¹

Za sklep. S to pregledno predstavitevjo nekaterih vidikov pedagoške razprave o poučevanju z ilustracijami na Slovenskem od sredine 19. stoletja do sredine 20. stoletja opozarjamo na postopni razvoj pouka s slikami. Pedagoški časopisi so pisali o vprašanjih, povezanih z ilustracijami v učbenikih in uporabo stenskih slik (učnih slik). Za tematiko širših problemov likovne vzgoje, uporabo fotografij in razglednic

91 Stanko Gogala, *Obča metodika*, Ljubljana 1951, str. 114–115. - Gustav Šilih, *Didaktika*, v: *Izbrana poglavja iz pedagogike*, Ljubljana: Državna založba Slovenije 1964, str. 240–253.

*Razstava učil na dekliški šoli pri sv. Jakobu v Ljubljani v začetku septembra 1905.
(Zvonček, 1. 11. 1905, str. 256)*

kot učnih pripomočkov so se zanimali tudi bralci revije Učiteljski tovariš 1861-1941 in Popotnik, ki je izhajala od 1880 naprej. Nekatera poročila v revijah je lahko povežemo tudi s posameznimi primerki v zbirkah v Slovenskem šolskem muzeju v Ljubljani. Nekatere učne slike, ki so jih uporabljali v razredih, so bile povezane z ilustracijami v učbenikov, predvsem s prvimi berili. Učne slike so predstavljale priljubljene teme (letni časi, vas, mesto, obrti) in slike živali, predstavljale pa so tudi za narodni in kulturni razvoj pomembne ljudi (pesnike in pisatelje). Pogost učni pripomoček so bile tudi stenske učne slike za pouk verouka. Pri izdajanju teh tiskov so imela do leta 1918 vpliv pomembna mesta habsburške monarhije (Dunaj, Gradec, Praga, Trst). Tudi »Učiteljska tiskarna« v Ljubljani je bila izdajatelj nekaterih učnih pripomočkov: tako na primer slik za poučevanje zgodovine in geografije. Različne pedagoške revije so ob koncu 19. stoletja spodbujale uporabo fotografij in drugih ilustracij kot uspešen učni pripomoček. Toda možnosti za oblikovanje bogatih zbirk učil so bile na šolah v slovenskih deželah skromne: opremljenost osnovnih šole na podeželskih območjih je bila slabša, lokalne oblasti v mestih pa so omogočale boljše pogoje svojim šolam. Posebno bogate zbirke učil so imele srednje šole (gimnazije in realke). Učitelji v podeželskih osnovnih šol so v večini primerov sami pripravljali domiselne učne pripomočke in pisali o tem v pedagoški tisk. Tudi v nekaterih šolah so že pred drugo svetovno vojno uporabljali sodobne tehnične pripomočkov za projekcijo slik (episkop, projektor).

Viri in literatura

Časopisni viri

- Angeljček, Ljubljana 1887/88; Dolenjske Novice, Novo mesto, 1912; Drobtinice, Celovec 1869; Kmetijske in rokodelske novice, Ljubljana 1873; Popotnik, 1880-1940; Slovenski učitelj 1873-75; Slovenski učitelj, Ljubljana 1910; Šolski prijatelj 1852-1854; Učiteljski tovariš 1861-1941; Vedež, Ljubljana 1849
- Andoljšek, Ivan: *Naš začetni bralni pouk in učbeniki zanj*, I-III., Ljubljana, 1960-1978.
- Bežek, Viktor: *Občno ukoslovje z umoslovnim uvodom*, Ljubljana 1917.
- Drnovšek, Marjan: *Izseljevanje iz širše ljubljanske okolice 1890-1914*. Doktorsko delo, Ljubljana 1993, str. 160.
- Drnovšek, Marjan: *Pot slovenskih izseljencev na tuje : od Ljubljane do Ellis Islanda - Otoka solza v New Yorku* [Slovene emigration to America : 1880-1924], Ljubljana 1991 str. 94-95.
- Fink, Fr.: *Posebno ukoslovje zemljepisnega pouka na osnovnih šol*, Ljubljana 1922.
- Fink, Fr.: *Posebno ukoslovje pouka v elementarnem razredu osnovnih šol*, druga izdaja, Ljubljana 1923.
- Gogala, Stanko: *Obča metodika*, Ljubljana 1951.
- Hojan, Tatjana: *Slovenska šolska knjiga ob 200-letnici uradnih šolskih tiskov*, Ljubljana 1972.
- Hojan, Tatjana: Novi kluzh ali tabla sa branje inu pisanje, *Sodobna pedagogika*, Ljubljana 1975, str. 62-63.
- Hojan, Tatjana: *Kaj bereta slovenski učitelj in učenec: pedagoški in mladinski listi na Slovenskem v 20. stoletju* (Razstavni katalog; 69) Ljubljana : Slovenski šolski muzej, 1999.
- Hübner, Max: *Die Permanente Lehrmittel-Ausstellung in Graz. Lehr- und Lernmittel Magazin*, Graz 1907, XXV., št. 1, str. 3-6.
- Izvestje I. mestne petrazredne deške ljudske šole ...* v Ljubljani, ur. Jakob Dimnik, Ljubljana 1911.
- Tomšič, Ivan: *ABC v podobah in besedi*, Ljubljana : J. Giontini, [1869].
- Lah, Ivan: Pater Hipolit in njegov "Orbis puctus", *Popotnik* 1917, str. 61-62.
- Marinšek, Marjan (s sodel. Tatjane Hojan): *Moje prvo berilo*, Velenje 2000.
- Musi, P.: Nazorni ali ogledni pouk, *Šolski prijatelj* (Celovec), 1852.
- Nazorni nauk*, I (ur. H. Schreiner, dr. F. Ilešič), Nazorni nauk za prvo šolsko leto, spisal Gabriel Majcen, Ljubljana 1905.
- Osemdesetletnica Slovenskega šolskega muzeja*, Ljubljana 1978.
- Pibrovec, Leo: *Osnovni razred v luči sedanjih vzgojno-didaktičnih načel*, Ljubljana 1929.
- Podkorenčan: Kako delati, da otroci radi v šolo hodijo, *Drobtinice* 1856, str. 224-227.
- Poročilo o pošiljativah za »Prvo slovensko stalno učilsko razstavo« 'Pedagogiškega društva' v Krškem, *Učiteljski tovariš* 1888/1889 - v 13 številkah od 10. 5. 1888 do 18. 5. 1889.

- Prirodoslovje v podobah*. Slovenske mladine v poduk in zabavo poslovenil I. Tomšič, Ljubljana: Giontini 1869.
- Razstava učil tvrdke A. Pichlerja in vdove*, Dunaj, Ljubljana = Lehrmittelaustellung der Lehrmittelanstalt A. Pichlers Witwe & Sohn, Wien, Laibach, 1905.
- Razstavni katalog*. Razstava učil ... (ur. Fr. Gabršek), Ljubljana 1905.
- Slovenska novejša zgodovina 1848–1992*. Ljubljana: Mladinska knjiga: Inštitut za novejšo zgodovino, 2005.
- Stiasny, Lj.: Črkovanje na slovenskih šolah, *Učiteljski tovariš* 1891, str. 276–278.
- Šilih, Gustav: Didaktika, v: *Izbrana poglavja iz pedagogike*, Ljubljana: Državna založba Slovenije 1964.
- Tomšič, Ivan: *ABC v podobah in besedi*, Ljubljana : J. Giontini 1869.
- Žvanut, Maja: *Slovenski jezik: Identiteta in simbol* / Slovene language: Identity and Symbol, *Kratka zgodovina Slovencev* / A short history of Slovene, Ljubljana 2007.

Summary

Historical development of teaching with illustration: Slovenian experiences

Branko Šuštar

The research represents some aspects of pedagogical discussion about teaching with illustration in journals 'Šolski prijatelj' (Teacher's Friend, est. 1854), 'Učiteljski tovariš' (Teacher's Comrade, est. 1861), 'Popotnik' (Traveller, est. 1880) and others in Slovenian lands from mid-19th century to the mid-20th century. Pedagogical journals wrote about questions connected to illustrations in textbooks and the use of wall paintings (learning images). The theme about art education was also interesting for readers of and others pedagogical journals. Some reports in journals can be linked to some specimens in collections of Slovenian School Museum in Ljubljana. Some pictures used in the classroom were connected with illustrations of textbooks, especially with primers. Those pictures in form of images of animals, prominent man (poets and writers) and images for religious education were frequently used in schools as teaching aids. There was a great influence of important cities of Habsburg monarchy (Wien, Graz, Prag, Trieste) in the years before 1918 in teaching mains. Also »Učiteljska tiskarna« (Teachers' Printing house) in Ljubljana was a publisher of some instructional means: for example pictures for teaching history and geography. The use of pictures and other illustrations as a teaching aid was on the end of 19th century usually promoted by different pedagogical journals. But possibilities for schools in Slovenia to get those collections were extremely limited: primary schools in rural areas was poor as well as local authorities, in little better conditions were schools in the biggest settlement, in towns and especially secondary schools (gymnasiums) with rich collections of means of instructions. Teachers in rural primary schools were in the most cases also creators of self made teaching aids. There were some schools before WW 2 in which were used modern technical aids to project images (episcopes, projector).